

Zdzisław Szkutnik

Dostępność elektronicznych czasopism naukowych : drogi dostępu, oferty, modele cenowe i licencyjne, konsorcja

Biblioteka 3 (12), 43-56

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOŚTĘPNOŚĆ ELEKTRONICZNYCH CZASOPISM NAUKOWYCH DROGI DOSTĘPU, OFERTY, MODELE CENOWE I LICENCYJNE, KONSORCJA

Wprowadzenie

Użytkownik nowoczesnej biblioteki na ogół nie pamięta, że Internet pojawił się po raz pierwszy przed 30 laty w Stanach Zjednoczonych jako sieć działająca na potrzeby wojska i że wkrótce potem stał się on hermetycznym (z uwagi na skomplikowaną „metodykę” posługiwania się siecią) narzędziem pracy naukowców.

Dopiero po dość długim czasie, dzięki opracowaniu systemu World Wide Web, Internet stał się atrakcyjny dla każdego. WWW okazał się dla Internetu na tyle przyjaznym środowiskiem, że system awansował do miana największego osiągnięcia komunikacyjnego od czasu wprowadzenia prasy.

Przed wszystkim WWW spowodował rewolucję w sposobie dystrybucji informacji, która już jako *elektroniczna* uzyskała w Internecie - dzięki swej łatwości dystrybucyjnej - bardzo szeroki kanał oraz globalny zasięg.

Dzisiaj, kiedy Internet osiągnął międzynarodowy charakter przyłączenie do niego biblioteki i udostępnienie jego zasobów czytelnikom, staje się standardem cywilizacyjnym¹. Mamy świadomość, że szybki rozwój technologii multimedialnych (dźwięk, kolor, grafika, animacja, trójwymiarowość) stwarza nowe perspektywy także elektronicznej dostawie dokumentów, co otwiera przed bibliotekami nowy obszar możliwości w zakresie usług czytelniczych. Biblioteki są bowiem naturalnym adresatem wszelkich projektów konwersji piśmiennictwa na media cyfrowe².

1. Rodzaje i struktura ofert

Szybko rosnąca liczba czasopism oferowanych *online* poprzez Internet, oceniana dzisiaj na ponad 6 tysięcy tytułów z różnych dyscyplin nauki oraz dziedzin praktyki, wymaga poszukiwania nowych sposobów użytkowania i zarządzania czasopismami elektronicznymi (el-czasopismami).

Na podstawie dzisiejszych doświadczeń w organizacji dostępu do el-czasopism możemy mówić o czterech grupach oferentów: bibliotekach i organizacjach bibliotekarskich świadczących usługi *Provider'a*, pośrednikach w handlu czasopismami (*P i E*), wydawcach oraz *CatchWord'ach*.

¹ Por. Z. Dobrowolski, *Internet i biblioteka*, Warszawa 1998, s.7.

² *Ibidem*, s.13.

Zagadnienie to było już w części omówione ogólnie w innej publikacji³, obecnie kolej na jego rozwinięcie i przedstawienie szczegółowych aspektów posiadających istotne znaczenie dla nowoczesnego gromadzenia naukowych wydawnictw ciągłych.

1.1. Oferta organizacji bibliotekarskiej świadczącej usługi *Provider'a*.

*Online Computer Library Center (OCLC)*⁴ prowadzi rozbudowaną dzisiaj usługę *Electronic Collections Online (ECO)* w zakresie el-czasopism. Organizacja posiada pełne teksty tych czasopism na własnym serwerze, z wyjątkiem czasopism Johna Hopkins'a, oferując obecnie 2.000 tytułów wydawnictw ciągłych⁵ około 500 wydawców. Na liście wydawców znajdują się nie tylko te znane w Europie, jak np. *Academic Press*, *Kluwer* czy *MIT Press*, ale także te, które w USA mają wyższą pozycję niż na naszym kontynencie. Aktualny spis wydawnictw znajduje się pod internetowym adresem: <http://ref.uk.oclc.org>

W strukturze dziedzinowej el-czasopism wyróżniają się: nauki matematyczno-przyrodnicze (27%), medycyna (19%), technologia (10%), nauki społeczne (17%).

Użytkownikowi proponuje się dwie maski wyszukiwawcze (*interfaces*) - prostą i złożoną. Pozwalają one prowadzić poszukiwania we wszystkich czasopismach lub tylko we własnej prenumeracie. Abstrakty i pełne teksty są odpłatne.

OCLC współpracuje tylko z tymi wydawnictwami, które zobowiązały się do „utrzymania poczytności” swoich tytułów w ciągu 10 lat.

Poza tym, OCLC przejmuje archiwizowanie dla swoich klientów retrospektywnych roczników czasopism elektronicznych.

W 1999 roku organizacja planuje włączenie do zakresu swych usług *Document Delivery*, a także zainstalowanie protokołu Z39.50.

Rozwinęła się także dotychczasowa usługa *FirstSearch*. Serwis ten zawiera około 70 baz danych, które można przeszukiwać za pomocą jednolitej maski. Języki stosowane w czasie przeszukiwań, to: angielski, francuski i hiszpański. Jedno poszukiwanie kosztuje 1,65 DM⁶.

Użytkownik może wybierać między umową na prenumeratę, a umową „użytkowniczą”.

1.2. Oferty pośredników w handlu czasopismami „E”

Uwydatnia się coraz wyraźniej znacząca rola dostawców czasopism w zakresie

³ Z. Szkutnik, *Czasopisma elektroniczne. Szanse i problemy*, „Biblioteka”, 1998, nr 2(11), s.71-84.

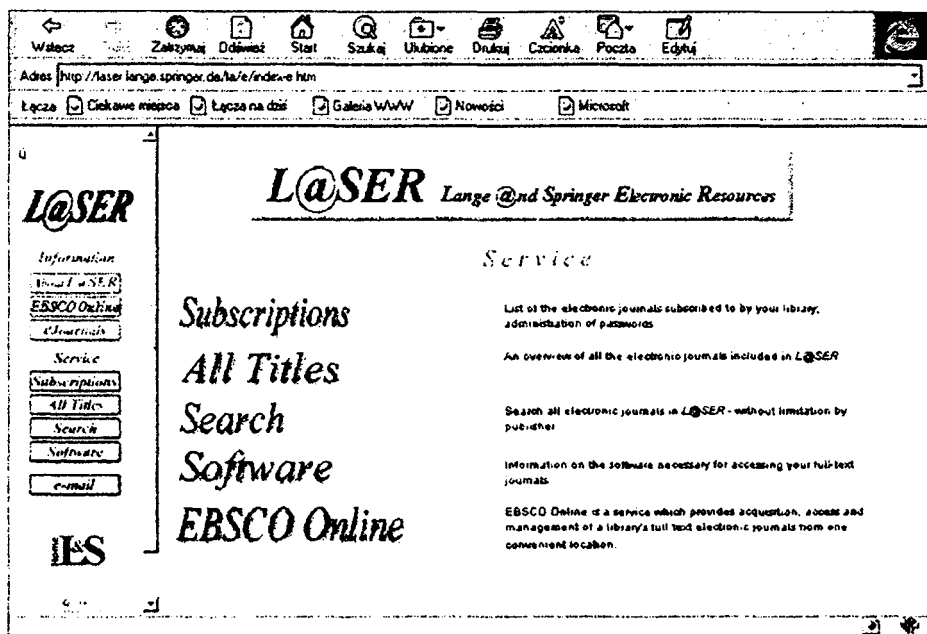
⁴ <http://www.oclc.org/europe>. Zob. też Z. Dobrowolski, *op.cit.*, s.92- (wykaz adresów dostępnych publicznie inicjatyw internetowych OCLC).

⁵ Inna opisana w: Z. Szkutnik, *Czasopisma...*, *op.cit.*, s.78-79; Biblioteka w Regensburgu oferuje dzisiaj ponad 2.200 el-czasopism, z czego 1/3 - głównie organizacji *non-profit* - dostępna jest dla każdego bez żadnych ograniczeń. Odsyłacze do ponad 900 witryn polskich czasopism „E” znajdują się pod adresem Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UJ w Krakowie (<http://www.miks.uj.edu.pl/fbir/czasop/pol.html>). Adresy innych bibliotek elektronicznych zob. Z. Dobrowolski, *op.cit.*, s.91.

⁶ M. Weber, *Verkaufsrunde vom 14.01.99*, s.1 (materiały niepublikowane L&S - m.in. ze spotkania z panem Elek'iem z OCLC).

organizacji dostępu do czasopism „E”. Czołowe agencje subskrypcyjne świata wprowadzają i rozbudowują tego rodzaju usługę o coraz to nowe funkcje ułatwiające zarówno bibliotece, jak też końcowemu użytkownikowi korzystanie z zintegrowanych publikacji elektronicznych⁷.

W artykule zajmiemy się jednym z takich łącz, tj. *L@SER*'em niemieckiej agencji subskrypcyjnej *Lange & Springer* (<http://laser.lange.springer.de>).

LASER jest serwisem dostawczym dla el-czasopism różnych wydawców. W szczególności serwis ten posiada:

- jednolitą maskę wyszukiwawczą, poprzez którą następuje połączenie linkami z zewnętrznymi serwerami wydawnictw;
- centralne zarządzanie licencjami i hasłami;
- jedno hasło dla wszystkich prenumerowanych przez danego użytkownika czasopism lub możliwość korzystania z nich poprzez adres/numer IP;
- możliwość poszukiwania w czasopismach dowolnego wydawcy ujętego w łączu;
- możliwość wyszukiwania według autorów, tytułów, słów kluczowych itp. w indywidualnym zasobie prenumeraty, a także w kompletnym banku danych *L@SER*'a zawierającym także spisy treści i - o ile istnieją - abstrakty artykułów;

⁷ Zob. Gateways następujących dostawców: Blackwell's Navigator (<http://navigator.blackwell.co.uk>) Dawson Informations Quest (<http://www.informationquest.com>); Ebsco Online (<http://www.ebsco.com/home/bropage1.asp>); SwetsNet (<http://www.swetsnet.n1>).

- dodatkowy dostęp do czasopism, które klient prenumeruje w wersji drukowanej także u innego dostawcy, np. *Swetsa*;
- szybkie i nieskomplikowane możliwości testowania.

Dostęp do artykułów z czasopism, które nie są prenumerowane przez bibliotekę można będzie uzyskać w ramach nowej usługi dostarczania dokumentów - *ArticleService*. Potrzebny artykuł będzie dostarczony w postaci kopii w ciągu 48 godzin. Usługą tą objęte będą wszystkie teksty zintegrowane w *L@SER*'ze oraz znajdujące się w czasopismach, którymi dysponuje *British Library*, tj. 250.000 tytułów czasopism, w tym 46.000 bieżących. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo, że klient zakończy sukcesem swoje poszukiwania.

W przyszłości dojdzie jeszcze możliwość otrzymania szczegółowej statystyki częstotliwości wykorzystania prenumerowanych czasopism, co umożliwi bibliotekarzom ocenę ważności i przydatności gromadzonych czasopism⁸.

Paleta oferty. Opisany serwis jest pomyślany jako specjalna usługa dla potrzeb bibliotek. Ma on uprościć prenumeratę i dostęp do abonowanych przez bibliotekę el-czasopism. Pośrednik przejmuje na siebie w tym przypadku pełen wysiłek związany z centralnym zarządzaniem, załatwianiem porozumień licencyjnych z wydawcami oraz administrowaniem hasłami.

Dla biblioteki oznacza to zwykle indywidualne modele rachunków, prostotę w posługiwaniu się łączem, oszczędność czasu, a także możliwość natychmiastowego kopiowania artykułu. Klient otrzymuje także szereg informacji dotyczących samych mediów, np. o prenumeracie tzw. tytułów „kombi” i korzyściach z tym związanych.

Warunki prenumeraty. Wiele w tym zakresie zależy od wydawnictw. W większości przypadków wersję online (E) można otrzymać tylko wówczas, gdy biblioteka prenumeruje jednocześnie wersję drukowaną (P). Niektóre wydawnictwa, np. *Chapman Hall* umożliwiają także oddzielną sprzedaż wersji E.

Obecnie obserwuje się jeszcze oferowanie przez część wydawnictw wersji online jako bezpłatnego dodatku do wersji „P” czasopisma. Od 1999 roku wersje *online* są jednak w coraz liczniejszej grupie wydawnictw obowiązkowo płatne.

Są też wydawnictwa, jak np. *Academic Press*, *Elsevier*⁹, które umożliwiają prenumeratę elektronicznych czasopism tylko wówczas, jeśli zaprenumerowany zostanie kompletny pakiet jego el-czasopism, tj. 174 *AP*, 1.100 *Els.*, lub gdy osiągnięta zostanie wyznaczona minimalna kwota za prenumerowane czasopisma. Na takich warunkach oferty tego typu są użyteczne wyłącznie dla konsorcjów bibliotecznych. Zdecydowana większość wydawnictw oferuje prenumeratę „E” również w wygodnych dla bibliotek częściach.

Czas rozpoczęcia lub wypowiedzenia czy zmian w prenumeracie zależy jest - tak jak w przypadku czasopism drukowanych - od wydawnictwa.

⁸ K. Heyden, *L@SER Sales Kits*, Berlin 1998, s.2. (materiał niepublikowany L&S).

⁹ Ten wydawca wprowadził od końca '98 możliwość uzyskania dostępu tylko do niektórych wskazanych przez niego tytułów, bez konieczności wykupienia całego pakietu 1.100 czasopism.

Niektórzy wydawcy oferują również czasopisma, które nie są objęte dystrybucją przez agencje subskrypcyjne. Dotyczy to przeważnie wydawnictw *non-profit* lub czasopism przeznaczonych dla członków stowarzyszeń i organizacji naukowych¹⁰.

Warunki prenumeraty *Back-Issues* (zeszytów retrospektywnych, archiwalnych) też ustalane są przez wydawców. Istnieją kompletne oferty zawierające zarówno bieżące roczniki, jak i retrospektywne nawet do 1992 roku, ale też w części ofert można otrzymać wyłącznie numery z bieżącego rocznika.

„Czysty” dostęp do roczników retrospektywnych oferowany bywa zazwyczaj sporadycznie.

Ceny poszczególnych wariantów prenumeraty (kombi albo oddzielnie) także są kształtowane przez wydawnictwa. Większość wydawców gwarantuje dostęp online tylko w trakcie bieżącej prenumeraty. Ale zdarzają się przypadki (*Academic Press*) zachowania możliwości dostępu również po wygaśnięciu prenumeraty. Jednakże jedynie podczas trwającej prenumeraty ma się prawo do ładowania danych retrospektywnych, kopiowania ich lub wydruków¹¹.

Przechowywanie. Jeśli biblioteka zamierza archiwizować prenumerowane elektroniczne czasopisma, zalecana jest do tego celu ich wersja drukowana. Trwałość wydań drukowanych jest bowiem możliwa do oszacowania, w odróżnieniu od nie gwarantowanej na czas dłuższy trwałości CD-ROM-u jako nośnika, brakuje tu przekonujących danych i doświadczeń. Po zakończeniu prenumeraty online niektórzy wydawcy stawiają do dyspozycji klienta egzemplarz archiwalny. Jeśli tak się dzieje, to na ogół przy wersjach wyłącznie online (nie mających odpowiedników w wersji „P”). O tym jednak, na jakim nośniku będzie ten egzemplarz archiwalny: „P” czy CD- decyduje wydawca.

Postępowanie przy testowaniu L@SER'a. Klient może poinformować L&S o swoich życzeniach związanych z testowaniem łącząc poprzez wypełnienie i przesłanie specjalnego formularza (*Test Request Form*). Można w ten sposób skorzystać z bezpłatnego miesięcznego testowania wybranych do tego celu czasopism.

Gdyby klient zyczył sobie testować L@SER na swoim własnym pakiecie prenumerowanych czasopism winien on uprzednio przedstawić umowy licencyjne na swoje elektroniczne zasoby. To, iż umowy licencyjne z poszczególnymi wydawcami muszą być wcześniej podpisane, jest wymogiem wydawnictw i żadna agencja subskrypcyjna nie ma na to wpływu. W umowach takich zawarte są m.in. istotne uzgodnienia dotyczące liczby równoległych stanowisk użytkowniczych. Np. *Springer-Verlag* w swojej licencji podstawowej (*Basic-Lizenz*) zapewnia użytkownikom 3 równoczesne bezpłatne dostępy.

Podkreślić trzeba, że w L@SER'ze nie istnieją w zasadzie żadne ograniczenia, jeśli idzie o liczbę jednoczesnych użytkowników, nie ma także żadnego zróżnicowania ceny zależnego od liczby użytkowników. Te ekonomiczne aspekty użytkowania zależne są natomiast od polityki wydawnictw: jak wielu jednoczesnych użytkowników do-

¹⁰ K. Heyden, *op.cit.*, s.3.

¹¹ *Ibidem*, s.4.

puszcza wydawnictwo, a także jakie różnicowania cenowe związane są z liczbą użytkowników.

W *L@SER*'ze cena jest regulowana przez liczbę prenumerowanych czasopism. Liczy się więc nie za dostęp do czasopism lecz za prenumeratę i to w stosunku rocznym. W przypadku wydawnictw różnicowanie cen bywa powiązane i zależne od liczby równoczesnych użytkowników, np. 1-5, 5-10.

Opłata licencyjna za użytkowanie *L@SER*'a zależy więc od ilości tytułów elektronicznych czasopism. W 1999 roku kształtuje się ona według następujących modeli cenowych:

Tabela 1
L@SER- ceny w 1999 roku¹²

Liczba tytułów	Roczna opłata licencyjna za użytkowanie <i>L@SER</i> 'a
0-19	200,00 DM
20-39	220,00 DM
40-59	240,00 DM
60-79	260,00 DM
80-99	280,00 DM

Źródło: K. Heyden, *op.cit.*, s.7.

Ważne informacje potrzebne do rejestracji w *L@SER*'ze. Obok typowych danych, jak: partner do rozmów, telefon, fax, e-mail klient podaje także nr IP swego komputera, składający się z czterech 8-bitowych części, które zapisują liczby oddzielone od siebie kropkami, np.: 198.192.200.250. Każdy 8-bitowy numer pozwala na zapisanie 256 liczb, z których kilka jest zastrzeżonych i nie może wystąpić w adresie. W numerze komputera mogą natomiast pojawić się dowolne kombinacje liczb z zakresu 1-254.

Zatem, identyfikatorem komputera przyłączonego do Internetu czyli *hosta* jest zawsze numer. Każdy numer podzielony jest na dwie części: pierwsza z nich określa numer sieci, druga - numer komputera. Numery sieci podzielone są na trzy klasy, odpowiadające sieciom dużym (klasa A), średnim (klasa B) i małym (klasa C). Numery klasy A są w zasadzie nieosiągalne, numery klasy B otrzymują duże organizacje, jak np. uniwersytety, dla mniejszych instytucji wystarcza klasa C¹³.

Przykłady:

198.192.*.* (=klasa B, numer sieci zapisany jest dwiema pierwszymi liczbami, nr *hosta* dwiema dalszymi, których kombinacje pozwalają wyznaczyć numery dla 64.516 komputerów)

¹² Jest to tylko fragment tabeli cen. W polskich warunkach na razie żadna biblioteka naukowa nie ma takiej liczby el-czasopism, która nie mieściłaby się w załączonym fragmencie tabeli.

¹³ Z. Dobrowolski, *op.cit.*, s.4-15; V. Balschun, N. Ederleh, *Der Bezug von elektronischen Zeitschriften am Beispiel unterschiedlicher Verlagsangebote*, Berlin 1998, s.4 (materiały niepublikowane L&S).

198.192.200.* (=klasa C, na numer sieci trzeba przeznaczyć trzy liczby, na identyfikację komputera pozostaje tylko jedna - ostatnia liczba, która pozwala oznaczyć 254 komputery)

198.192.200.250 = numer komputera podłączonego do sieci.

W L@SER'ze może funkcjonować 58 IP-adresów mogących obsługiwać jednocześnie nieograniczoną liczbę użytkowników.

Formaty artykułów i helpersy. Artykuły w czasopismach elektronicznych oferowane są w różnych formatach, lecz większość występuje w formacie PDF. Cechą tekstów w tym formacie jest przedstawienie ich dokładnie tak samo, jak to ma miejsce w formie drukowanej. Do odczytu tekstów w różnych formatach służą programy typu „plug-in” (helpersy), np. dla formatu PDF potrzebujemy program *Adobe Acrobat Reader*.

Struktury chemiczne występujące w formacie PDB można odczytywać programem *Rasmol*, zaś dla formuł matematycznych (format TeX) - potrzebujemy programu *TeX-Viewer*. Żeby móc zobaczyć czasopisma wydawnictw - *Catchword* niezbędny jest program *RealPage*.

Plug-ins'y zwykle są darmowe, łatwo też do nich dotrzeć i przegrać je¹⁴. Jest to bardzo ważny element przysposabiania komputera do czytania el-czasopism, czego nie zawsze bibliotekarze mają świadomość.

1.3. Oferty wydawców

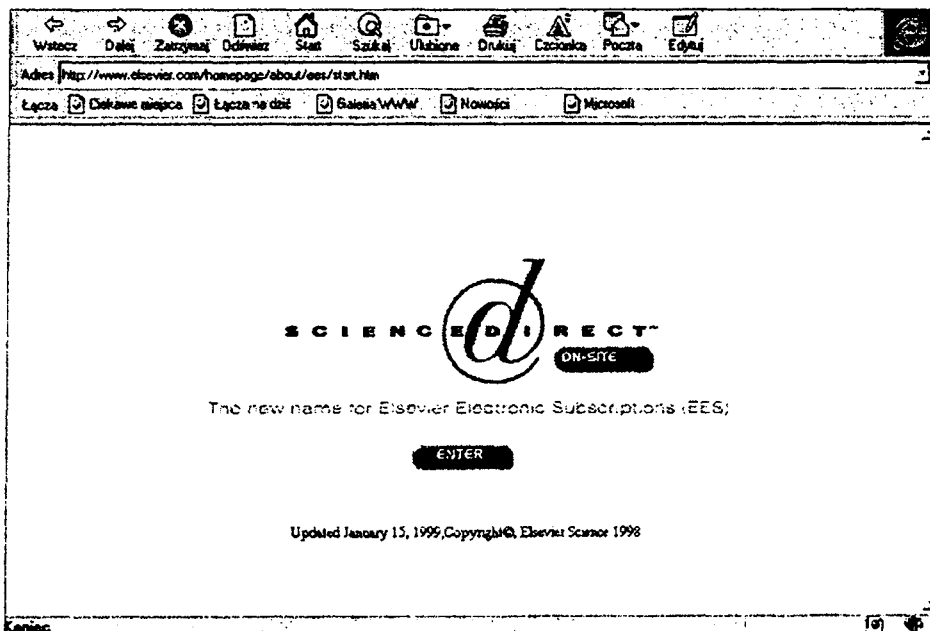
Dla aktualnego przekazu wyników badań naukowych w formie artykułów elektroniczne drogi komunikacji są coraz ważniejsze. Dzięki Internetowi, to nie tylko jeszcze jeden kanał komunikacyjny więcej. To w coraz większym stopniu środek przekazu zastępujący papier.

Wielkie międzynarodowe wydawnictwa naukowe w pełni wykorzystują już tę nową możliwość.

Jedną z najobszerniejszych w świecie propozycji el-czasopism jest *Service ScienceDirect OnSite Elsevier Science* (<http://www.elsevier.com:80/homepage/about/ees/start.htm>). Oferta ta ma zastosowanie w sieci lokalnej (LAN) lub w Intranecie¹⁵. Dostarczanie danych odbywa się na CD-ROM-ach, zaś ich aktualizacja następuje co 2 tygodnie równocześnie z wydaniem drukowanym. Program wyszukiwawczy i technologia sieciowa *Server Science* przygotowała firma *Orion*.

¹⁴ Por. Z. Dobrowolski, *op.cit.*, s.49/50; Z. Szuknik, *op.cit.*, s.74-75. Najnowsze wersje helpersów oferują też: L@SER, w punkcie menu: *Software*; LINK Springer-Verlag (<http://link.springer.de>), w którym dochodzi się do nich klikając kolejno na: *What's LINK* (główne menu) → *Tutorial* → *Setting up your system*; Można dochodzić też do nich bezpośrednio, np.: do *Acrobat'a* → <http://www.adobe.com/proindex/acrobat/readstep.html>; IBM *TeXexplorer'a* → <http://www.alphaworks.ibm.com/formula/texexplorer>; *RasMol'a* → <http://pdb.gmd.de> czy do *RealPage'a* → <http://www.catchword.co.uk>.

¹⁵ LAN - skrót od *Local Area Network* (Lokalna Sieć Komputerowa), która najczęściej łączy ze sobą komputery i urządzenia zewnętrzne oddalone o kilkaset metrów, np. wewnątrz dużego kompleksu budynków. Intranet - jest siecią prywatną, w której wykorzystuje się standardy i oprogramowanie internetowe.

Serwis ten umożliwia także rozbudowę własnej biblioteki cyfrowej poprzez włączenie innych baz danych, np. *EMBASE*, czy innych ofert czasopism „E” (*Academic Press*). Biblioteka taka może zaoferować swoim użytkownikom możliwość bibliograficznych poszukiwań łącznie z natychmiastową dostawą odpowiednich pełnych tekstów. Dzięki sieciowemu udostępnianiu serwisu może jednocześnie korzystać z tego samego czasopisma więcej użytkowników. Dane znajdują się na własnym serwerze np. uczelni, konsorcjum, przez co są łatwo dostępne i niezależne od Internetu.

Zawartość oferty obejmuje 1.100 pełnotekstowych czasopism, w których rocznie publikuje się 180.000 artykułów posiadających łączną objętość 1,5-1,8 mln stron.

Pliki retrospektywne do 1995 roku posiadają wszystkie czasopisma. Dla 43 czasopism z zakresu materiałoznawstwa i inżynierii pliki retrospektywne dostępne są do 1992 roku. Natomiast dla wybranych czasopism z informatyki, zarządzania i ekonomii pliki retrospektywne dostępne są do roku 1994.

Nadto, serwis oferty obejmuje: przegląd produktów, korespondencję czytelników oraz informacje wydawnicze.

Service ScienceDirect OnSite daje liczne korzyści:

- zapewnia nieograniczony całodobowy dostęp
- dostępność danych z „miejsca” (LAN, Intranet)
- możliwy dostęp „zdalnie sterowany” (autoryzowany dostęp dla wskazanego użytkownika spoza LAN)
- bez oczekiwań w Internecie
- druk i eksport artykułów

- serwis *SDI* oraz *Alert*¹⁶.

Oferta ta jest alternatywą dla korzystania z czasopism elektronicznych poza Internetem.

ScienceServer - rozwiązaniem programowym dla *Service ScienceDirect On Site*. Zapewnia on efektywne przechowywanie i dogodny dostęp do pełnotekstowych czasopism „E” zarówno indywidualnym bibliotekom, jak też ich konsorcjom przy pomocy standardowej przeglądarki sieciowej. Program ten zawiera szereg interesujących usług, jak: *SDI* i *Alert*, statystykę użytkowników, ranking ważności (adekwatności merytorycznej do postawionego pytania) wyszukanych artykułów.

Znalezione artykuły szeregowane są od najbardziej do najmniej „przystających” i oznaczone są liczbami od 100 w dół. Możliwy jest dostęp sterowany, druk i export artykułów, a wszystko to ułatwia jednolita maska zarówno dla pierwszo-, jak i drugoplanowych baz danych.

Określając szacunkowo niezbędną pojemność komputera dla kolekcji elektronicznych czasopism należy:

- zarezerwować 4 GB na program
- oraz na czasopisma, wśród których można wydzielić trzy kategorie rocznej ich „objętości”, tj. A = 0, 4 GB, B = 0, 2 GB oraz C = 0, 1 GB.

Przykładowo: 1.100 czasopism *Elsevier’a* zaprenumerowanych na 1 rok daje w sumie zapotrzebowanie na 144 GB.

Oto wyliczenie:

1 strona = 80 Kb,

1, 8 mln stron rocznie, tj. $1.800.000 \times 80 \text{ Kb} = 144.000.000 \text{ Kb} = 144 \text{ GB}$.

Jeśli chodzi o sieć i ochronę *Science Server*, to charakteryzują je m.in. następujące parametry: TCP/IP, minimum 1 Mb/s (*host to client*), kontrola dostępu poprzez IP-nr oraz hasło, obecność zabezpieczenia *Firewalls*.

Modele cenowe i licencyjne *Service ScienceDirect OnSite*. Podstawę modeli cenowych tworzą tzw. *Print Holdings*, tj. wszystkie czasopisma, które prenumerowane są w wersji drukowanej.

Podstawą dla licencji jest natomiast definicja położenia (lokalizacji): miejsce bibliotek, zintegrowane wyposażenie i liczba autoryzowanych użytkowników (personel biblioteki, studenci, czytelnicy, użytkownicy dostępu zdalnie sterowanego).

Podstawą określenia ceny za *Software Science Server* jest ilość czasopism znajdujących się w kolekcji *Service ScienceDirect OnSite*.

Generalnie do wyboru są dwa modele cenowe: „pakiet startowy” oraz umowa wieloletnia.

„Pakiet startowy”.

¹⁶ S.Teichert, *Elsevier Electronic Subscriptions. Allg. Infoblatt* (materiały L&S).

Jest to transakcja roczna, która może być przedłużona maksymalnie o jeszcze jeden kolejny rok, po czym następuje przejście na umowę wieloletnią. Krótki czas trwania tej transakcji może być traktowany jako „faza testowa”.

„Pakiet startowy” musi obejmować „okragłą” liczbę 50, 100, 150 lub 200 czasopism o minimalnej wartości 250,- \$ za tytuł. Nie można też zrezygnować z prenumeraty „P” (*Print*) w czasie trwania umowy.

Na cenę prenumeraty *Service ScienceDirect OnSite* składają się: koszt czasopism „P” + koszt oprogramowania. Cena *Science Server* bazująca na liczbie tytułów otrzymywanych elektronicznie składa się z ceny kupna oraz opłaty rocznej za opiekę i konserwację, łącznie z aktualizacją.

Warto dodać, że wzrost cen za *Service ScienceDirect OnSite* wynosi w drugim roku 9,5% w stosunku do ceny wydawnictw drukowanych roku pierwszego.

Umowa wieloletnia zawarta zostaje na trzy lata i obejmuje wszystkie czasopisma „P”, z których rezygnacja może nastąpić najwcześniej po 2 latach.

Model cenowy w tym przypadku kształtuje się w kolejnych latach następująco:

- 7,5% do ceny wersji drukowanej w pierwszym roku + cena *Science Server*
- poziom wydatków za pierwszy rok + 9,5% za drugi rok oraz opłata za oprogramowanie
- poziom wydatków za drugi rok + 9,5% za trzeci rok oraz opłata za oprogramowanie.

Umowa nie przewiduje możliwości zrezygnowania z prenumeraty „P” podczas jej trwania, ale dopuszcza wymianę tytułów czasopism.

Wydawca *Elsevier Science* oferuje ponadto trzydniowe utrzymanie dla doradców podczas sprowadzania i uruchamiania *Service ScienceDirect On Site*¹⁷.

W przypadku zainteresowania biblioteki przedstawioną usługą należy postarać się o konkretną ofertę cenową dającą wyobrażenie o ewentualnej transakcji.

Zaprezentowany produkt *Elsevier'a* z zakresu czasopism elektronicznych jest inteligentnym narzędziem wyszukiwawczym opartym o zaawansowaną technologię, które pomaga użytkownikowi w szybkim znalezieniu adekwatnej informacji bez potrzeby uczenia się z jego strony całego kompleksu języków i tezaurusów.

Może być on instalowany w poszczególnych dużych bibliotekach, regionalnych centrach informacji naukowej, w organizacjach badawczych oraz wszędzie tam, gdzie istnieje potrzeba dystrybuowanego dostępu do źródeł informacji naukowej zawartej w *Service ScienceDirect OnSite*.

Wśród innych mniejszych wydawnictw coraz liczniejsza jest grupa tych, którzy już dysponują dostępem do swoich czasopism „E”, np.: *Wiley InterScience* (<http://www.interscience.wiley.com>), *Kluwer academic publishers online* (<http://www.kluwer-online.nl>), *Oxford University Press* (<http://www.oup.co.uk>) czy *Science Online* (<http://intl.sciencemag.org>). Warunki dostępu są tu zróżnicowane i chcąc je poznać, najlepiej zajrzeć na stronę domową redakcji.

¹⁷ S. Teichert, *Elsevier Electronic Subscriptions. Ausendienststagung...* (materiały L&S).

My zajmiemy się natomiast innym interesującym wydawnictwem z tej grupy, brytyjskim *MCB University Press (Management Centre Bradford)*¹⁸, które wydaje ponad 100 czasopism w formie drukowanej i elektronicznej z dziedziny zarządzania i techniki. Było to jedno z pierwszych wydawnictw w świecie, które zaoferowało swoje czasopisma także w wersji elektronicznej. Wszystkie czasopisma w obydwu wersjach dostępne są w formie prenumerat. Archiwalne roczniki online wydawca zapewnia na CD-ROM-ach (na 3 płytach CD za lata 1989-1998).

Pełnotekstowe czasopisma elektroniczne dostępne są zarówno na CD-ROM-ach (LAN), jak też w Internecie jako baza danych o nazwie *Emerald* (ponad 20 tys. artykułów rocznie - Fot.3). Są one również zintegrowane w łączu *L@SER L&S*.

Wydawca zapewnia także dostęp do pełnych tekstów wybranych artykułów innych redakcji w formie bazy danych na CD-ROM-ie i w Internecie pod nazwą *Anbar*¹⁹.

Aktualnie *MCB University Press* wydaje 91 czasopism „P” i online, 19 czasopism wyłącznie „P” oraz 8 czasopism w „czystej” wersji online, tj. nie mających odpowiedników papierowych.

Zasięg retrospektywny czasopism elektronicznych w pełnych tekstach dotyczy ostatnich 5 lat (do 1994) i są one dostępne zarówno na CD-ROM jak też w Internecie. Natomiast abstrakty artykułów są dostępne od 1989 roku także w wymienionych wyżej 2 postaciach.

Pełne teksty artykułów z lat 1989 do 1993 można uzyskać drogą elektroniczną w ramach usługi *Document Delivery Service* bazującej na zbiorach British Library

Licencje na czasopisma online mogą być zarówno jednostanowiskowe jak też sieciowe (*Kampus*). Kontrola dostępu następuje poprzez IP-nr komputera lub/i ID-User i *Password*. Dostęp jednoczesnego użytkownika nie jest ograniczony ani zróżnicowany. Możliwy jest także dostęp zdalny (*remote access*). Norma na wydruk i powielanie tekstów przewiduje 25 egzemplarzy bez zezwolenia.

Pełne teksty artykułów występują w 2 formatach: PDF lub HTML i tworzą łącznie 10 szczegółowych baz danych z różnych dyscyplin.

Wydawca opracował wspólnie z organizacjami bibliotekarskimi projekt konsorcjalnego użytkownika wydawanych przez siebie czasopism elektronicznych o nazwie *Emeraldplus*. Dotyczy on wspólnego użytkownika przez członków konsorcjum wszystkich el-czasopism, które otrzymują oni w wersji „P” w momencie zawarcia umowy. Okres umowy przewiduje minimum 3 lata z możliwością corocznego wznawiania. Odstępnie od umowy może nastąpić na 6 miesięcy przed upływem trzeciego roku lub kolejnych lat.

Cena za *Emeraldplus* za pierwszy rok użytkownika odpowiada kosztom prenumeraty aktualnego pakietu czasopism w wersji „P”. W dwóch następnych latach trwania umowy wzrost cen nie przekroczy 5% + stopa inflacji w Wielkiej Brytanii.

Najniższa wartość wymaganej przez wydawcę prenumeraty wynosi 1.000 £.

¹⁸ Adres internetowy: <http://www.mcb.co.uk>

¹⁹ D. Stehle, *MCB University Press. Tag der Elektronischen Zeitschriften (materiały L&S)*.

Faktyczna cena za konsorcyjne użytkowanie el-czasopism będzie obliczona według ilości czasopism otrzymywanych w momencie zawarcia umowy. Dla czasopism abonowanych w większych ilościach zostanie wyliczony tzw. „współczynnik konsorcjalny”, którym wydawca będzie się posługiwał wyznaczając cenę na nowo dołączone tytuły czasopism podczas trwania umowy.

Możliwa jest wymiana czasopism, lecz w takiej samej cenie. Rezygnacja z pojedynczych tytułów w czasie obowiązywania umowy nie wpłynie na redukcję ceny za *Emeraldplus* i nie zmieni „współczynnika konsorcjalnego”

Wszyscy członkowie konsorcjum otrzymują dodatkowo czasopisma na CD-ROM-ach, jako egzemplarz archiwalny uzupełniany 3x w ciągu roku.

Jeśli członek konsorcjum chce dodatkowo zaprenumerować czasopismo w formie drukowanej, które otrzymuje właśnie konsorcjum, uzyskuje je z 70% zniżką, czyli zapłaci 30% ceny katalogowej.

Natomiast za 10% ceny ogólnej konsorcjum może dodatkowo otrzymać prenumerowane el-czasopisma na swój lokalny serwer i użytkować je równolegle w LAN. Rozwiązanie to znacząco podnosi komfort i jakość warunków korzystania z czasopism online przez czytelników²⁰.

1.4. CatchWord

CatchWord Ltd. (<http://nabucco.catchword.com/about.htm>) utworzony został w 1994 roku jako dostawca rozwiązań elektronicznych dla wydawców, a także właścicieli innych materiałów (publikacji business'owych, badawczych, muzyki płytowej) o wartości komercyjnej, którzy chcieliby korzystać z online.

Obecnie znajduje się tu ponad 300 el-czasopism 24 znanych w świecie wydawnictw akademickich (Fot.4). Do ich gromadzenia w globalnej sieci 11 serwerów *CatchWord* stosuje technologię *RealPage*.

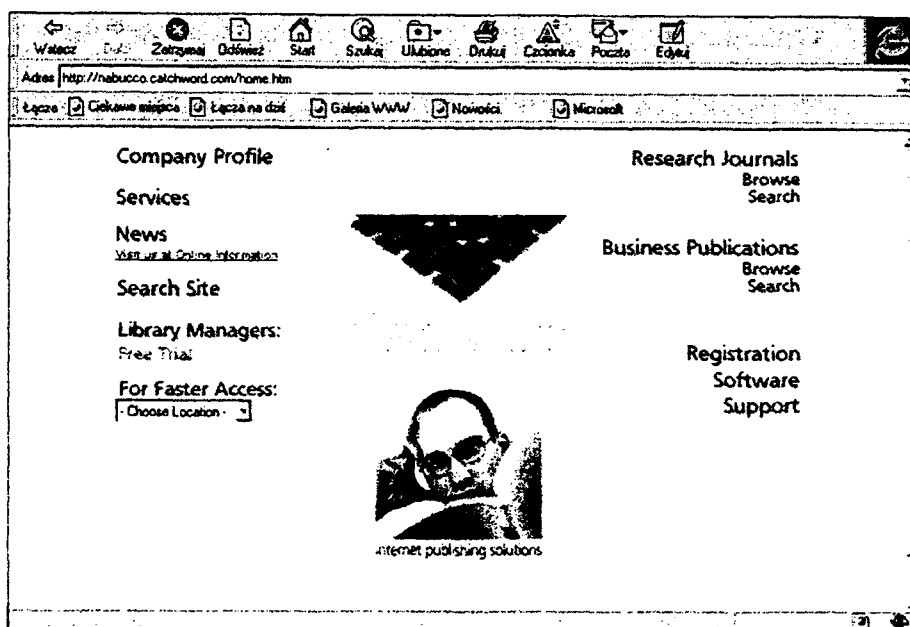
RealPage browser jest bezpłatna, podobnie jak *Support*, i należy ją wgrać do swego komputera zanim rozpoczniemy pełne korzystanie z łącza.

Czasopisma *RealPage* są dokładnymi replikami oryginalnych wersji drukowanych, które można przeszukiwać według różnych kryteriów zarówno w obrębie pełnych tekstów, jak też abstraktów. Użytkownik, zanim uiszczy jakąkolwiek opłatę, uzyskuje odpowiedź o posiadaniu odpowiedniego dokumentu.

Zamówienie u wydawcy jednej z prenumerat lub wniesienie opłaty u *Provider'a* za usługi pozwala użytkownikowi - po uprzednim uzyskaniu u dostawcy usług internetowych numeru konta - oglądać, przeszukiwać lub też drukować pełne teksty. Dostęp do tytułów w *RealPage* może być bezpośredni lub też poprzez agencję subskrypcyjną (np. *L&S*), wybór drogi zależy od użytkownika²¹.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Analogiczną funkcję *wirtualnej drukarni* dla elektronicznych czasopism różnych wydawców świadczą w świecie także: *High Wire Marketing Group*, <http://hwmg.stanford.edu>, z kolei *HighWirePress- Internet Imprint of the Stanford University Libraries*, <http://intl.highwire.org> publikuje amerykańskie wydawnictwa niekomercyjne; *Ingenta (incorp. BIDS)*, <http://www.ingenta.com>; *Journals@Ovid*, <http://www.ovid.com>; *BioMedNet*, <http://www.biomednet.com>.

2. Konsorcja biblioteczne. Grupowi odbiorcy instytucjonalni adresatem łączy zintegrowanych.

Zintegrowane łączy czasopism „E” kierowane są przede wszystkim do odbiorców instytucjonalnych, tj. bibliotek naukowych i ich konsorcjów, w przyszłości także do bibliotek (OINT) zakładów przemysłowych, o ile polska gospodarka zacznie wyraźniej odczuwać potrzebę naukowego wsparcia i uzna je za nieodzowny warunek swego dalszego rozwoju.

Natomiast licencje dla osób prywatnych będą odpłatne jedynie wówczas, gdy użytkownik zaprenumeruje wiele tytułów czasopism. Dla indywidualnych prenumeratorów alternatywą jest uzyskanie dostępu do el-czasopism wprost z Internetu.

Biblioteki mogą występować jako pojedynczy użytkownicy łączy, jednakże ze względu na prenumerowanie całych pakietów czasopism, a także z uwagi na koszty, celowe jest organizowanie dostępu do łączy poprzez konsorcja bibliotek.

Praktycznie nie istnieją żadne ramy, wyznaczniki i ograniczenia jeśli idzie o liczbę członków konsorcjów. Wielkość ich zależy raczej od liczby czasopism, które chcą one wspólnie (wzajemnie) otrzymywać.

System konsorcyjny w Polsce w zakresie organizacji dostępu do czasopism „E” jest zupełną nowością. Nielatwo więc będzie kiedyś bibliotekarzom samodzielnie zorganizować i wynegocjować korzystne warunki dla pierwszego celowego zrzeczenia bibliotek.

Pomimo nowości zagadnienia konsorcjów nie ma jednak w systemie rynkowym luki. Istnieją już bowiem wyspecjalizowane firmy pośredniczące w dystrybucji informacji elektronicznej, które mogą podjąć się reprezentowania interesów bibliotek wobec wy-

dawców, a także pomóc samym członkom konsorcjum w sformułowaniu ich własnych wymagań.

Znany jest więc zakres usług pośrednika w organizowaniu konsorcjum, wystarczy jedynie skorzystać z tego, co już na rynku funkcjonuje²².

Kryteria zrzeszania się bibliotek w konsorcjum mogą być różne. Można przyjąć środowiskowy aspekt za wyznacznik i utworzyć konsorcjum bibliotek danego ośrodka akademickiego, a więc różnych placówek sieci akademickich.

Możliwe jest też tworzenie konsorcjum w ramach jednej sieci bibliotecznej, np. polskich bibliotek uniwersyteckich czy bibliotek głównych akademii medycznych.

Przejrzystym wyznacznikiem jest też przynależność organizacyjna, np. do Polskiej Akademii Nauk. Wreszcie podstawą dla stworzenia konsorcjum może też być tematyka czasopism. Licznie reprezentowana jest w mediach elektronicznych, np. chemia, fizyka, matematyka, informatyka.

Ważne też jest, by myśląc o konsorcjum oderwać się od wąskiego widzenia możliwości korzystania z el-czasopism jedynie w bibliotece. Trzeba uznać całą komputerową sieć macierzystej uczelni za wielką *elektroniczną czytelnię*. Taka wizja będzie zachęcać do skorzystania z idei konsorcjum.

Zakończenie

Szybko rosnąca liczba czasopism udostępnianych elektronicznie wymaga nowych rozwiązań pomagających w zarządzaniu dostępem do nich i efektywnym użytkowaniu.

Przedstawione oferty są metodami użytkowania el-czasopism mającymi odciążyć biblioteki w wykonywaniu prac związanych z ich gromadzeniem i udostępnianiem. Przy czym nie chodzi tu wyłącznie o kolekcjonowanie tekstów, raczej o wspomaganie wyszukiwania informacji czy nawet o dynamiczną organizację zapisanego elektronicznie tekstu. Dlatego też dzisiaj coraz częściej mówi się o zmianie polityki gromadzenia z zasobów na dostęp.

Przedstawione zagadnienia - to istotny fragment technologicznej modernizacji bibliotek jaka się współcześnie dokonuje.

²² Szerzej zagadnienie to przedstawia Z.Szkutnik, *Konsorcja biblioteczne - nową formą organizacji gromadzenia wydawnictw ciągłych*. [w:] *Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej*, Kraków 1998, s.250-251.

ABSTRACTS

Maria Jagielska: Materials pertaining to the activity of the Association of Polish Patriots of the Lwów district in the holdings of Poznań University Library. Part I. Repatriation action of Polish cultural values from Ukraine in the years 1945-1946.

The Lwów Civic Committee for the Assistance of Warsaw was set up spontaneously shortly after the outbreak of Warsaw Uprising. Its membership was all-inclusive and exceeded any party-affiliation. The experiences gathered in its social activity were used by Lwów citizens in the activities of another committee, this time officially established and with the consent of the Russian authorities, namely the Regional Board of the Association of Polish Patriots (ZPP) headed by Professor Mazur. From the very beginning of its existence the Regional Board kept its distance from the communist-infiltrated General Board in Moscow. Contrary to orders from its HQ, the regional board in Lwów managed to transport to newly-established Poland local scientific, cultural and technical values from the former Lwów voivodeship. The treasures of Polish culture were sent to the address of the Academy of Science and the National Museum in Kraków. Poznań University had its considerable part in the action: the contact person between the academic community of Lwów and that of Poznań was Prof. Franciszek Wokroj. The materials of the Regional Board of ZPP in Lwów have been transported to Poznań University Library.

Jakub Skutecki: Kaiser Wilhelm's II visit to Poznań in 1902.

Iconographical material showing Kaiser Wilhelm's II visit to Poznań in 1902. Commentaries of Polish daily press. History depicted in picture post cards. Items from the collection of Poznań University Library.

Andrzej Bendziński: Ciąża Palace and its library functions.

In 1968 Poznań University Library took over the 18th century palace at Ciąża and adapted the structure for a book stock repository. After the restoration of the building the service it provided has been expanded and the palace has also become a guesthouse, conference hall and a branch library. The decision to provide access to the main collection housed in the palace, i.e. the masonic collection, imposed onto the branch library all the requirements needed for a research library. Its basic function, however, is still preservation of masonic literature, duplicate copies, old books, and periodicals. The remaining functions of the library are the same as for any library and include typical library procedures for tackling its collection. Its specific character, however, lies also in widening its didactical function pertaining to the historic character of the building.

Helena Olszewska: Acquisition and the use of current periodicals at Poznań University Library in the years 1992-1998.

The emergence of scientific periodicals and their importance in libraries. Acquisition of scientific periodicals at Poznań University Library. Analysis of the usage of current periodicals. An attempt at rationalisation of the process of acquisition. Weeding of unused material as the base for further service improvement in the reading room.

Zdzisław Szkutnik: The accessibility of electronic versions of scientific periodicals.

The article evaluates new developments in reorganisation of the access to the ever-growing number of electronic periodicals. Specific methods of the access have been presented (via libraries, library organisations, agents in the book and journals market, publishers), and has been supplemented with interesting offers as well as with price listings and exemplary licence agreements of selected publishers (e.g. Elsevier, MCB University Press). It has been stressed that the target group of the most of the integrated links are library consortia. The article is an illustration of technological modernisation of publishing activities of publishers and in the librarianship in the transition period.